

İslâm Terbiyesinin Mahiyeti

Ziya Gökalp*

Sadeleştiren: Recai DOĞAN**

İslâm terbiyesi denilince iki fikir hatıra gelir: Birincisi İslâmiyetin terbiyede tatbik ettiği usuller; ikincisi yetiştirilecek çocukların İslâm akâidine göre terbiye edilmesi.

İslâmiyetin terbiye usullerini tetkik etmek tersiye tarihine aittir. Biz bu makalede tarihten değil, bugünkü hayattan bahsedeceğiz; İslâmiyetin, terbiye mefkurelerinden birisi olduğunu göstereceğiz.

Bir mektep programına göz gezdirdiğimiz zaman çocuklarımıza üç türlü bilgi öğrettiğimizi görürüz. Evvela millî lisan ve edebiyatımızı, millî tarihimizi öğretiyoruz ki Türk dilinden ve edebiyatından, Türk tarihinden başka bir şey değillerdir.

Saniyen Kur'an'ı Kerim, Tecvid, İlm-i Hal gibi dinî dersler ve İslâm tarihi ile İslâm lisanları okutuyoruz.

Salisen Riyâziyât (matematik), Tabiiyyât (Tabiat Bilgisi) gibi ilimleri ve bu ilimleri öğretmeye yarayan ecnebi lisanları (yabancı Diller) ile El İşleri, İdman (Beden Terbiyesi) gibi hünerler öğretiyoruz. Bu kısa göz gezdirmeden anlaşılıyor ki terbiyede takip ettiğimiz gayeler üçtür: Türklük, İslâmlık, Muasırlık.

Bir Türk babası, çocuğunun Türkçe konuşmamasına, Türkçe okuyup yazmamasına, Türk tarihini bilmemesine rıza gösteremez; aynı zamanda İslâm itikat ve ibadetlerini bilmemesini, İslâm tarihinden bi-haber (habersiz) kalmasını da tasvip edemez. Bu baba çocuğunun Türk ve İslâm olarak büyümesini istediği gibi muasır bir insan olarak yetişmesini de arzu eder. O halde bizim için tam bir terbiye üç kısımdan mürekkeptir: Türk terbiyesi, İslâm terbiyesi, Asır terbiyesi.

Tanzimattan evvel çocuklarımıza yalnız İslâm terbiyesi veriliyordu. Tanzimatçıları memleketimize asır terbiyesini sokmaya çalıştılar. Bidayette bu iki terbiye arasında büyük çarpışmalar oldu. Yeniçerinin yerine Nizâm-ı Cedidi ikame etmek küfür sayıldı. Avrupa kisvesini (kıyafetini) taklit etmek dinsizlik suretinde görüldü. Mekteplere Resim, Fransızca gibi derslerin idhaline (girmesine) itirazlar edildi.

Azrın (dünyanın) küreviyyeti (yuvarlaklığı), güneşin istikrarı (hareketsizliği) gibi hükümler, nakle muğayirdir (aykırı) denildi. Tecrübeten ve aklen sabit olan bu hakikatleri teyit için (doğrulamak için) naklî deliller aramaya ihtiyaç hissedildi.

* (Ziya) Gökalp, "İslâm Terbiyesinin Mahiyeti", *İslâm Mecmuası*, cilt: 1, Sayı: 1, 30 Kanunisanı 1329, s.14-16'dan aktarılmıştır. Aynı makale bazı ufak değişikliklerle Ziya Gökalp'in *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak* adlı eserinde "Terbiye" başlığı altında da yer almıştır. Bkz. *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, İstanbul 1918, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, Nâşiri: Yeni Mecmu.

** Yayına Hazırlayan: Recai Doğan, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Ma'-mâ-fih yavaş yavaş asır terbiyesi yerleşmeye, yer tutmaya başladı. Fakat maat-teessüf, o kıymet buldukça İslâm terbiyesi ehemmiyetini kaybetmeye yüz tuttu. Vakıan mektep programlarında dinî dersler yine mühim bir kemiyet (sayı) teşkil ediyordu. Fakat İslâm terbiyesinin inhitatı (çöküşü) kemiyet itibariyle değil, keyfiyet (nitelik, kalite) cihetiyle idi. Dinî dersler canlı bir surette okutulmuyordu. Din muallimleri ilmî hakikatlere hala bidat nazarıyla bakıyor, bu suretle talebenin itimadını kaybediyordu. Bundan başka dinî terbiyede ilmî usuller tatbikine de henüz başlanmamıştı.

İşte böyle bir zamanda idi ki Türk-İslâm âleminin dücâr olduğu karışıklıklar ve bunları takip eden felaketler "Türk Milleti" ve "İslâm Beynelmilliyeti" namlarıyla (adlarıyla) iki canlı mefkurenin tecellisine sebep oldu. Bugün musibetlerin darbesiyle uyanan genç zekâlar hezimetimizin mesuliyetini terbiyedeki mefkuresizliğimize atfediyorlar. Diyorlar ki: "Biz gençlerimize ne millî terbiye, ne de dinî terbiye vermek istemedik. Halbuki fertleri mukaddes gayeler için ölmeye sevk eden duygular din ve milliyet hislerinden ibarettir. Biz çocuklarımıza Türk ve İslâm terbiyeleri vermediğimiz gibi asır terbiyesi de veremedik. Çünkü asır terbiyesinin gayesi en müterakki milletlerin imal ve istimal ettikleri aletleri bizim de yapabilmemiz ve kullanabilmemizdir. Halbuki biz iktisat âleminde olduğu gibi askerlik dünyasında da asrımızın aletlerini kullanmaktan aciz olduğumuzu gösterdik. İlimin miyarı (ölçüsü) amel-i (iş)dir. Ameldeki muvaffakiyetsizliğimizle (başarısızlığımızla) ilimdeki behesizliğimizi (nasipsizliğimizi) ispat ettik. O halde ne mütehasıs mütefenninler yetiştiren alî mektepleriz, ne de vatandaşlar yetiştirmeye çalışan rüşdi ve idadilerimiz hiçbir fayda temin edememişlerdir."

"Tasvir-i Efkâr" gazetesi bu gibi esaslara istinat ederek Tanzimat terbiyesinin iflasını ilan etti. Şimdi üç mütefekkir zümre yeni terbiyemizin temellerini kurmaya çalışıyor. Türk terbiyecileri yeni hayatta millî ananelerin nasıl bir vazife ifa edeceğini gösterirken asır terbiyecileri de ilimlerden amelî ve iktisadî faydalar temini için tedriste hangi usullerin tatbik edilmesi lazım geldiğini irâeye (göstermeye) gayret ediyor. Bu muahede devrinde İslâm terbiyesinin istinat ettiği esasları da aramak iktiza eder.

Bu üç terbiye biri birinin muavin (yardımcı) ve mükemmili (tamamlayıcısı) olmakla mükelleftirler. Halbuki salahiyetlerinin daireleri ve bu dairelerin hudutları makul ve muhik (doğru) bir surette tayin ve tahdit edilmezse yek diğerine muarız (karşı) ve muhasım (düşmün) da olabilirler.

Asır terbiyesi maddiyat sahasında kalmayarak maneviyat âlemine tecavüz ettiği dakikada İslâm ve Türk terbiyelerinin hukukuna taarruz etmiş olur. Millî ve dinî terbiyelerin hudutlarını tayin etmek ise daha güçtür. İslâm ananelerinden hangilerinin doğrudan doğruya İslâmiyete, hangilerinin Arap, Fars, yahut Türk'e ait olduğunu göstermek amîk (derin) tetkiklere muhtaçtır.

Binaenaleyh "İslâm terbiyesi" esas itibariyle Türk ve Asır terbiyelerini kabul etmekle beraber bunlar tarafından kendi sahasına vuku bulacak tecavüzlürü meydan vermemeye çalışacak ve aynı zamanda hakiki İslâm akide ve ananelerini hem bida-yette (başlangıçta) Arap kavminden intikal eden, hem de bi'l-ahire (sonradan) sair (diğer) kavimlerden istiare (alınan) olunan adet ve bidatlerden tefrikanetle (ayırarak) uzaklaşacaktır.